

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра педагогіки

Укладач:

доктор педагогічних наук

Вербицький В.В.

**“УПРАВЛІННЯ ПОЗАШКІЛЬНИМ НАВЧАЛЬНИМ
ЗАКЛАДОМ”**

робоча навчальна програма для студентів магістратури спеціальності

8.000009 “Управління навчальним закладом”

(заочна форма навчання)

Затверджено

на засіданні кафедри педагогіки

факультету психології

протокол № 1 від 29.08.2008 р.

Завідувач кафедри

Лещенко М.П.

Декан факультету

Маноха І.П.

Київ 2008

Робоча навчальна програма з дисципліни «Управління позашкільним навчальним закладом».

Укладач: доктор педагогічних наук, професор ***Вербицький Володимир
Валентинович***

Лектор: доктор педагогічних наук, професор ***Вербицький В.В.***

Погоджено

з науково-методичною комісією

“ _____ ” _____ 2008 р.

Голова НМК _____

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Дисципліна «Управління позашкільним навчальним закладом» є провідною в системі професійно-орієнтованих дисциплін. Викладається на I курсі магістратури в обсязі 16 годин, з них лекцій 8 год., самостійної роботи – 8 год. та форма підсумкового контролю – залік .

Система позашкільного виховання в ідеалі покликана забезпечити можливість кожній дитині у вільний час усебічно розвивати здібності і захоплення, «розгорнути» їх у всім різноманітті. Саме тому, керівник позашкільного навчального закладу повинен бути високоморальним і дуже активним, а його методи керування – особливими.

Мета курсу «Управління позашкільним навчальним закладом» – розкриття теоретико-методологічних аспектів управлінської діяльності в позашкільних навчальних закладах, формування у студентів умінь і навичок ефективного поєднання на практиці теоретичних знань з сучасними технологіями управління закладом освіти та педагогічним персоналом.

Реалізація обраної мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- розкрити специфіку управління позашкільною установою;
- ознайомити студентську молодь з актуальними проблемами сучасної позашкільної освіти в Україні, пріоритетними напрямками;
- проаналізувати методи мотивації діяльності педагогічних працівників ПНЗ;
- сформувати навички створення позитивного іміджу своєї установи;
- розвивати майстерність майбутнього управлінця позашкільного навчального закладу.

Вимоги до знань та вмінь

У процесі вивчення дисципліни «Управління позашкільним навчальним закладом» відповідно до вимог навчальної програми студенти повинні знати:

- теоретичні основи управління в освіті;
- різні концептуальні підходи до управління;
- шляхи реалізації наукового підходу до управління позашкільним навчальним закладом у практичній діяльності;
- елементи інформаційного забезпечення управління;

зміст функцій управління та їх реалізацію на практиці.

Майбутній спеціаліст повинен уміти:

визначати конкретні завдання управлінського впливу, виходячи із загальної мети, умов навколишнього середовища та моделі управління;

обирати оптимальну модель управління, ґрунтуючись на наукові підходи;

володіти формами, методами реалізації управлінських функцій в навчальних закладах різних типів;

регулювати та корегувати міжособистісні стосунки в колективах на засадах гуманістичних принципів управління;

сприяти самовихованню, самоосвіті та саморозвитку учнівського та педагогічного колективів;

аналізувати, узагальнювати й використовувати передовий зарубіжний і вітчизняний управлінський досвід, систематично підвищувати свою кваліфікацію.

Система поточного, модульного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Управління навчальним закладом» оцінюється за модульно-рейтинговою системою. Вона складається з одного модуля. За змістовий модуль оцінка 30 балів, за науковий домашній реферат – 30 балів і за залік – 40 балів. Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за стобальною системою.

Оцінювання за формами контролю.

Результати навчальної діяльності оцінюються за 100 – бальною шкалою.

Форми поточного контролю

Форма контролю	Максимальна кількість балів		
	Змістовий модуль 1. (30 балів)		Комплексний підсумковий модуль (залік– 40 балів)
	за одиницю	всього	Всього
робота на семінарах		15	
доповідь	5		
виступ	2		
доповнення	1		
домашній науковий реферат	30	30	

модульна робота	контрольна	25	25	
виконання завдань заліку				40

Модульний контроль: одна модульна контрольна робота за матеріалом кожного модулю.

За результатами роботи протягом семестру студент отримує підсумкову оцінку за 100 – бальною системою, яка розраховується як накопичення оцінок за кожен з двох модулів у семестрі та оцінка за залік за наступною формою.

	Змістовий модуль 1 (ЗМ.)	Контрольний підсумковий модуль (залік)	Разом (підсумкова оцінка)
Оцінка (бали)	60	40	100

Розрахунок підсумкової оцінки за перший семестр (накопиченої):
 $ПО = 3М_1 + КПМ$.

Шкала відповідності

<i>Оцінка за шкалою ECTS</i>	<i>За 100- бальною шкалою</i>	<i>Оцінка за національною шкалою</i>		
<i>A</i>	<i>90-100</i>	<i>5</i>	<i>відмінно</i>	<i>зараховано</i>
<i>B</i>	<i>85-89</i>	<i>4</i>	<i>добре</i>	
<i>C</i>	<i>75-84</i>			
<i>D</i>	<i>65-74</i>	<i>3</i>	<i>задовільно</i>	
<i>E</i>	<i>60-64</i>			
<i>FX</i>	<i>35-59</i>	<i>2</i>	<i>незадовільно</i>	<i>не зараховано</i>
<i>F</i>	<i>1-34</i>			

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ

№ п/п	Назва лекції	Кількість годин			
		Лекційних	Семінарських	Самостійної роботи	Інші форми контролю
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1					
1.	Структурно-функціональна модель позашкільного навчального закладу	2		2	
2.	Управління фінансовою діяльністю позашкільного навчального закладу	2		2	
3.	Система навчання педагогічних працівників закладів освіти та мотивації їх діяльності	2		2	
4.	Механізми формування позитивного іміджу сучасного позашкільного закладу	2		2	
МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА					1
Всього		8		8	

Загальний обсяг 16 годин, в тому числі:

Лекцій – 8 год.

Самостійна робота – 8 год.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

ТЕМА 1. Структурно-функціональна модель позашкільного навчального закладу

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Структурні підрозділи позашкільного навчального закладу
2. Підпорядкування структурних одиниць навчального закладу
3. Схема співпраці окремих структурних підрозділів позашкільного навчального закладу
4. Координаційна роль провідних позашкільних навчальних закладів різного профілю

ПИТАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Структура позашкільного навчального закладу
2. Взаємодія структурних підрозділів навчального закладу
3. Координаційна роль провідних позашкільних навчальних закладів різного профілю
4. Передумови функціонування освітнього закладу

Література: 11,12,16,27,28,33,36

ТЕМА 2. Управління фінансовою діяльністю позашкільного навчального закладу

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Основні кроки здійснення фінансової діяльності навчального закладу
2. Напрями вдосконалення фінансово-господарської діяльності навчального закладу
3. Фінансово-економічне прогнозування діяльності закладу освіти
4. Фандрайзінг в системі позашкільної освіти
5. Структура заробітної плати та формування заробітної плати педагогічних працівників

ПИТАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Фінансові ресурси організації та їх економне використання в освітньому закладі

2. Напрями вдосконалення фінансово-господарської діяльності навчального закладу
3. Фінансово-економічний аналіз та прогнозування діяльності закладу освіти
4. Пріоритетне значення фандрайзінгу для неприбуткових організацій
5. Регулювання заробітної плати педагогічних працівників
6. Оцінка персоналу та організація преміювання педагогічних працівників за результатами праці

Література: 2,4,7,8,10,14,21,23,26,30

ТЕМА 3. Система навчання педагогічних працівників закладів освіти та мотивації їх діяльності

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Виникнення і зміст концепції безперервної освіти
2. Форми підвищення кваліфікації педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів
3. Організація навчання в межах позашкільного навчального закладу (конференції, семінари, майстер-класи)
4. Теоретико-методичні аспекти мотивації діяльності педагогічних працівників освітніх закладів
5. Основні стратегії мотивації діяльності педагогічного персоналу позашкільних навчальних закладів

ПИТАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Зміст та завдання концепції безперервної освіти
2. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів – запорука високого потенціалу працівників
3. Пріоритетні напрями навчання керівників позашкільних навчальних закладів
4. Навчання педагогічного персоналу в межах позашкільного навчального закладу (конференції, семінари, майстер-класи)
5. Школа молодого педагога – підготовка кадрів нової генерації
6. Сутність і роль кадрової складової в системі управління

7. Поняття про мотивацію діяльності працівників та її місце в системі управління
8. Аналіз мотиваційних потреб працівників освітніх установ
9. Обґрунтування методичних основ удосконалення процесів мотивації

Література: 1,2,5,6,8,9,12,15,18,23,25,27,28,29,30,33,38

ТЕМА 4. Механізми формування позитивного іміджу сучасного позашкільного закладу

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Поняття іміджу освітньої організації як запоруки успішного розвитку закладу
2. Шляхи формування іміджу сучасного позашкільного навчального закладу в контексті стратегічного управління
3. Золота когорта позашкільників – відкритий рейтинг позашкільних навчальних закладів
4. Освітня виставка-презентація навчального закладу – складова формування іміджу закладу освіти

ПИТАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Поняття іміджу освітньої організації як запоруки успішного розвитку закладу
2. Шляхи формування іміджу сучасного позашкільного навчального закладу в контексті стратегічного управління
3. Рейтингова система оцінки роботи позашкільних навчальних закладів
4. Організація та проведення освітньої виставки-презентації навчального закладу

Література: 8,10,11,14,24,25,27,28,33,36,37

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

1. Зарубіжний досвід кадрового менеджменту
2. Профільна орієнтація: організаційні аспекти
3. Моніторинг діяльності управлінців в позашкільних навчальних закладах
4. Професійна підготовка педагогічних працівників для позашкільної освіти у контексті вимог до ліцензування та акредитації навчальних закладів
5. Ефективність управління навчальними закладами у контексті Болонського процесу

6. Застосування транзакційного аналізу для формування особистісного стилю педагога
7. Керування волонтерським рухом в системі позашкільної освіти
8. Сучасна кадрова політика як основа діяльності позашкільних навчальних закладах
9. Методи нематеріальної мотивації діяльності педагогічних працівників позашкільних закладів
10. Модель професійної компетентності керівника позашкільного навчального закладу
11. Управління зовнішніми та внутрішніми структурними підрозділами позашкільних навчальних закладах
12. Підготовка кадрів для позашкільної освіти з мистецьких дисциплін
13. Основні засади регулювання інвестиційного процесу в Україні
14. Формування успішності особистості керівника закладу освіти
15. Робота з кадрами в системі методичного супроводу навчально-виховного процесу
16. Вдосконалення самоосвітньої компетентності педагога-позашкільника
17. Формування стратегічних цілей позашкільних навчальних закладах
18. Демократичний стиль керівництва – шлях до успіху
19. Удосконалення методів мотивації педагогічних працівників
20. Піраміда А. Маслоу у світлі управління позашкільних навчальних закладах
21. Конфлікт інновації: причини та наслідки
22. Формування позитивного іміджу позашкільного навчального закладу
23. Методи управління господарською діяльністю в позашкільних навчальних закладах
24. Фінансово-економічні проблеми діяльності освітнього закладу
25. Професійні якості керівника позашкільного навчального закладу
26. Організація масових заходів крізь призму PR-технологій
27. Критерії підбору педагогічних працівників позашкільного навчального закладу
28. Стратегія освітнього менеджменту

Залікові питання до курсу

«Управління позашкільним навчальним закладом»

1. Структурні підрозділи позашкільного навчального закладу
2. Підпорядкування структурних одиниць навчального закладу
3. Схема співпраці окремих структурних підрозділів позашкільного навчального закладу
4. Координаційна роль провідних позашкільних навчальних закладів різного профілю
5. Передумови функціонування освітнього закладу
6. Принцип автономії та самоврядування позашкільного навчального закладу
7. Управлінська діяльність позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного спрямування
8. Принципи управління позашкільними навчальними закладами технічного напрямку
9. Методика управління позашкільними навчальними закладами естетичного напрямку
10. Специфіка управління туристсько-краєзнавчими центрами
11. Принцип гуманізації освіти
12. Принцип демократичності управління закладом освіти
13. Функціональні обов'язки керівних кадрів позашкільного навчального закладу
14. Компетенції педагогічної та методичної рад позашкільного навчального закладу
15. Права та обов'язки керівника позашкільного навчального закладу
16. Орган громадського самоврядування навчального закладу
17. Основні кроки здійснення фінансової діяльності навчального закладу
18. Напрями вдосконалення фінансово-господарської діяльності навчального закладу
19. Фінансово-економічне прогнозування діяльності закладу освіти
20. Фандрайзінг в системі позашкільної освіти
21. Структура заробітної плати та формування заробітної плати педагогічних працівників

22. Оцінка персоналу та організація преміювання педагогічних працівників за результатами праці
23. Особливості управління науковою діяльністю позашкільних навчальних закладів
24. Принципи управління інноваційною діяльністю позашкільного навчального закладу
25. Участь педагогічного персоналу в наукових масових заходах
26. Психолого-педагогічні засади феномену „авторитет” як категорії освітнього менеджменту
27. Структура авторитету директора як управлінця, і як педагога
28. Визначення рівня сформованості авторитету керівника у позашкільному навчальному закладі та його впливу на педагогічний колектив
29. Сутність феномена «авторитет» та «псевдоавторитет». Їх види. Джерела авторитету керівника
30. Соціально та морально-психологічні механізми набуття авторитету керівником навчального закладу
31. Різноманітні стилі керівництва: їх переваги та недоліки
32. Визначення рівня сформованості авторитету управлінця на рівні констатуючого експерименту
33. Методичні рекомендації щодо завоювання управлінцем авторитету в педагогічному колективі
34. Директор як керівник позашкільним навчальним закладом
35. Сутність лідерства, лідерських якостей
36. Розвиток лідерських якостей у керівника позашкільного навчального закладу
37. Вимоги до керівника сучасного навчального закладу
38. Виявлення стану прояву лідерських якостей у керівників позашкільних навчальних закладів
39. Модель розвитку лідерських якостей керівника загальноосвітнім навчальним закладом
40. Методичні рекомендації щодо розвитку лідерських якостей в системі післядипломної освіти

41. Сутність управлінського спілкування керівника позашкільного навчального закладу
42. Культура управлінського спілкування керівників освітніх закладів
43. Мовленевий етикет керівника
44. Умови вдосконалення рівня розвитку умінь управлінського спілкування керівників навчальних закладів
45. Розкриття сутності комунікативної компетентності та визначення критеріїв та показників рівня розвитку умінь управлінського спілкування керівника позашкільного навчального закладу
46. Виникнення і зміст концепції безперервної освіти
47. Форми підвищення кваліфікації педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів
48. Організація навчання в межах позашкільного навчального закладу (конференції, семінари, майстер-класи)
49. Пріоритетні напрями навчання керівників позашкільних навчальних закладів
50. Школа молодого педагога – підготовка кадрів нової генерації
51. Теоретико-методичні аспекти мотивації діяльності педагогічних працівників освітніх закладів
52. Основні стратегії мотивації діяльності педагогічного персоналу позашкільних навчальних закладів
53. Зарубіжний досвід мотивації персоналу освітніх
54. Шляхи удосконалення методів мотивації педагогів позашкільля
55. Сутність і роль кадрової складової в системі управління
56. Поняття про мотивацію діяльності працівників та її місце в системі управління
57. Аналіз мотиваційних потреб працівників освітніх установ
58. Обґрунтування методичних основ удосконалення процесів мотивації
59. Інноваційний підхід до навчання персоналу як фактору його мотивації
60. Тренінгові проекти мотивації діяльності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів
61. Поняття психології управління в системі кадрового менеджменту

62. Позитивне мислення та позитивний внутрішній діалог керівника позашкільного навчального закладу
63. Психологічні методи позитивного впливу на підлеглих (використання похвали, компліментів)
64. Вивчення міміки і жестів підлеглих та володіння ситуацією
65. Теоретичні основи вивчення конфліктів
66. Вивчення проблем трудових конфліктів
67. Нормативно-правові і соціальні основи управління конфліктами
68. Стратегія управління конфліктами
69. Профілактика виникнення трудових конфліктів
70. Конфлікт як об'єкт вивчення і управління
71. Основні види та стадії конфліктів
72. Дослідження трудових конфліктів
73. Характеристика нормативно-правової бази вирішення трудових конфліктів
74. Оцінка поведінки людей у конфліктній ситуації
75. Напрямки роботи щодо попередження трудових конфліктів у колективі
76. Досвід вирішення конфліктів за кордоном
77. Поняття іміджу освітньої організації як запоруки успішного розвитку закладу
78. Шляхи формування іміджу сучасного позашкільного навчального закладу в контексті стратегічного управління
79. Золота когорта позашкільників – відкритий рейтинг позашкільних навчальних закладів
80. Освітня виставка-презентація навчального закладу – складова формування іміджу закладу освіти
81. Поняття „стратегія”. Аналіз основних концепцій стратегії
82. Стратегічне планування діяльності позашкільного навчального закладу
83. Методологічні основи розробки кадрової політики і кадрової стратегії
84. Стратегічне управління людськими ресурсами в позашкільному навчальному закладі
85. Маркетинг персоналу позашкільного навчального закладу
86. Реклама в системі освітнього закладу

87. Історичні умови виникнення публік рилейшнз
88. Публік рилейшнз у діяльності позашкільних навчальних закладів
89. Основні категорії публік рилейшнз
90. PR-акції, їх проведення та результати

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексей Рыбкин.* Четыре грани системы мотивации – ювелирная работа для руководителя // Журнал „Менеджмент сегодня”, № 3, 2004. – С. 45 – 48.
2. *Балабанова Л.В., Сардак О.В.* Управління персоналом: Навч. посібник. – К.: ВД „Професіонал”, 2006. – 512 с.
3. *Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В.* Психология управления. – Харьков: ООО „Фортуна-пресс”, 1998. – 464 с.
4. *Барков С.А.* Управление персоналом: Учебное пособие. – М.: РГОТУПС, 1996.
5. *Боровский А.Б., Потапенко Т.М., Щёкин Г.В.* Система методов профессиональной ориентации. Кн.1. Основы профессиональной ориентации: Учеб-метод. пособие. – К.: МЗУУП, 1993. – 164 с.
6. *Боровский А.Б., Потапенко Т.М., Щёкин Г.В.* Система методов профессиональной ориентации. Кн.2. Методики профориентационной работы (приложения): Учеб-метод. пособие. – К.: МЗУУП, 1993. – 164 с.
7. *Вадимов А.В., Ларин М.В.* Организация управления кадрами: Учебное пособие. – М.: МГИАИ, 1989.
8. *Василенко В.О., Ткаченко Т.Г.* Стратегічне управління підприємством. Навч. посібник – Вид. 2-ге, виправл. і доп. За ред. Василенка В.О. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 400 с.
9. *Верещагина Л.А., Карелина И.М.* Психология потребностей и мотивация персонала: Научное издание. – Харьков: Изд-во Гуманитарный центр, 2002. – 152 с.
10. *Виханський О.С.* Стратегическое управление: Учебник. – 2-е изд. – М.: Гардарики, 1998. – 296 с.

11. *Виноградський М.Д., Виноградська А.М., Шкапова О.М.* Менеджмент в організації: Навч. посіб. для студ. екон. спец. вузів. – К.: „Кондор”, 2004. – 598 с.
12. *Воронкова В.Г.* Кадровий менеджмент: Навч. посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 192 с.
13. *Герасимов Б.Н., Чумак В.Г., Яковлева Н.Г.* Менеджмент персонала: Учебное пособие / Серия «Учебники, учебные пособия» - Ростов н/Д: «Феникс», 2003. – 448 с.
14. *Герасимчук В.Г.* Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 360 с.
15. *Дмитренко Г.А., Шарапатова Е.А., Максименко Т.М.* Мотивация и оценка персонала: Учеб. Пособие.- К.: МАУП, 2002.-248с.
16. *Дорошенко Л.С.* Управление трудовыми ресурсами: Учебное пособие. – К.: МАУП, 1997. – 60 с.
17. *Дряхлов Н., Куприянов Е.* Системы мотивации персонала в Западной Европе и США // Журнал « Проблемы теории и практики управления». – 2002. - №2. - с. 83-88
18. *И. Варданын.* Новые тенденции к мотивации персонала // Журнал „Управление персоналом”, № 9 – 10, 2005. – С. 93 – 95.
19. *Карамушка Л.М.* Психологія управління. – К.: „Міленіум”, 2003. – 344 с.
20. *Карамушка Л.М.* Психологія освітнього менеджменту: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2004. – 424 с.
21. *Коломінський Н.Л.* Психологія педагогічного менеджменту: Навч. посібник. – К.: МАУП, 1996. – 176 с.
22. *Колот А.М.* Мотивація персоналу: Підручник. – К.: КНЕУ, 2002. – 337 с.
23. *Колпаков В.М., Дмитренко Г.А.* Стратегический кадровый менеджмент: Учебное пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: МАУП, 2005. – 752 с.
24. *Мороз І.В.* Менеджмент і маркетинг освіти: навчально-методичний посібник. – Переяслав – Хмельницький: ПХДПУ, 2004. – 142 с.
25. *Нємцов В.Д., Довгань Л.Є.* Стратегічний менеджмент: Навч. посібник. – К.: „УВПК”Екс Об”, 2001. – 560 с.

26. *Осовська Г.В., Крушельницька О.В.* Управління трудовими ресурсами: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2003. – 224 с.
27. Постанова Кабінету Міністрів України №4 від 6.05.2001 р. „Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і положення про позашкільний навчальний заклад.”
28. Постанова кабінету Міністрів України №378 від 28.03.2002 р. „Про затвердження програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002-2008 роки”
29. *Профессиональная ориентация*, подготовка и оценка персонала: Обзорная информация./ Под ред. Г.В. Щёкина. – К.: МАУП, 1995. – 120 с.
30. *Щокін Г.В.* Теорія і практика управління персоналом: Навчально-методичний посібник. – К.: МАУП, 2003. – 280 с.
31. *Беззубко Л.В.* та ін. Управління трудовими конфліктами: навч. посіб. – К.: МАУП, 2004. – 256 с.
32. *Слісаренко І.Ю.* Паблік рілейшнз у системів комунікації та управління: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2001. – 256 с.
33. *Сущенко Т.И.* Основы внешкольной педагогики: Пособие для классных руководителей, педагогов внешкольных учреждений. – Мн.: Бел. навука, 2000. – 221 с.
34. Глумачний словник української мови: Понад 12500 статей (близько 40000 слів) / За ред.. д-ра філологічних наук, проф.. В.С. Калашника. – 2-ге видання, виправлене і доповнене. – Х.: Прапор, 2005. – 992 с.
35. *Підласий І.П.* Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. – К.: Видавничий дім «Слово», 2004. – 616 с.
36. Позашкільна освіта в Україні: Навч. посібник /За ред. О.В. Биконської. – К.: ІВЦ АЛКОН, 2006. – 224 с.
37. *Вітвицька С.С.* Науково-методичне забезпечення соціально-педагогічної підготовки майбутніх вчителів: Теоретичні та методичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя. – К.: ІЗМН, Житомир. ЖДПІ, 1999. – С. 142 – 145.

38. *Дичківський І.М.* Інноваційні педагогічні технології: Навч. посіб. для студентів вищих навч.закладів. – К.: Академвидав., 2004. – 334 с.